

hş.). *Pehlevîce'den Tercümelere: Kâr-nâme-i Erdeşîr-i Pâbakân* (Tahran 1315 hş.); *Guceste-i Ebâlîş* (Tahran 1319); *Şehris-tân-hâ-yı İrân* (Tahran 1321 hş.); *Güzâ-reş-i Gümân Şiken* (Tahran 1322 hş.). Sâdık Hidâyet'in Fransızca'dan yaptığı çeviriler Farsça dergilerde yayımlanmış, bunun yanında *Mecelle-i Mûsîkî*, *Peyâm-ı Nev* ve *Sûhan* dergilerinde birçok makalesi çıkmıştır (eserleri için ayrıca bk. Âryanpûr, s. 421-424).

BİBLİYOGRAFYA :

V. Monteil, *Sadeq Hedayat*, Tahran 1952; D. Komissarov, "Sâdık Hidâyet Nevîsende-i ber-Ceste-i İrân-ı Mu'âşır", *Mélanges d'Orientalise Offerts a Henri Massé*, Téhéran 1963, s. 63-73; Rahim Bağdatçı, *Sadık Hidâyet ve Eserleri*, İstanbul 1970; Abdül Ali Destgayb, *Naqd-ı Âşâr-ı Sâdık Hidâyet*, Tahran 1972; H. Katouzian, *Sadeq Hedayat: The Life and Legend of an Iranian Writer*, London 1991; a.m.f., "Hedayat, Sadeq", *Elr.*, XII, 121-135; M. Ca'fer Yâhakkî, *Çün Sebû-yi Teşne*, Tahran 1374 hş., s. 198-199; Yahyâ Âryanpûr, *Ez Nîmâ tâ Rûzgâr-ı Mâ*, Tahran 1376 hş., s. 333-429; Oğuz Demiralp, *Kör Okur: Sadık Hidâyet Üzerine Kör Baykuş Merkezli Okuma Denemesi*, İstanbul 2001; Hasan-ı Mîr Abidîni, *İrân Öykü ve Romanının Yüz Yılı* (trc. Derya Örs), Ankara 2002, I, 64-86, 139-143, 155-161; M. Mohandessi, "Hedayat and Rilke", *Comparative Literature*, XXXIII/3, London 1971, s. 209-211; D. Lashgari, "Absurdity and Cretion in Work of Sadeq Hedayat", *Ir.S.*, XV/1-4 (1982), s. 31-52; M. Simidchieva, "The Nightingale and the Bilind Owl: Sâdık Hidâyat and the Classical Persian Tradition", *Edebiyât: The Journal of Middle Eastern Literatures*, V/2, Amsterdam 1994, s. 247-277; Mehmet Kanar, "Sadık Hidâyet ve Ölüm", *Adam Öykü*, sy. 10, İstanbul 1997, s. 75-77; a.m.f., "Eserlerinin Işığında Sadık Hidâyet", *Kitaplık*, sy. 50, İstanbul 2001, s. 283-289; Munibur Rahman, "Hidâyat, Sâdık", *EP* (İng.), III, 352.

SAİME İNAL SAVI

SÂDİK MEHMED EFENDİ, Sadreddinzâde (ö. 1121/1709)

Osmanlı şeyhülislâmı.

16 Cemâziyelevvel 1040'ta (21 Aralık 1630) doğdu. IV. Mehmed devri ulemâsından Sadreddinzâde Feyzullah Efendi'nin oğludur. Uzun Hasan Efendi ve Kürd İshak Efendi'den ders gördükten sonra Karaçelebizâde Mahmud Efendi'nin derslerine girdi ve ona intisap ederek mülâzemet aldı. Ardından öğretim hayatına başlayarak bazı medreselerde ders verdi. 40 akçelik medreseden mâzul iken Şâban 1067'de (Mayıs-Haziran 1657) yeni açılan Ahmed Kethüdâ Medresesi'ne hariç derecesiyle müderris tayin edildi. Zilkade 1072'de (Haziran-Temmuz 1662) Kovacık Dede Medre-

sesi'ne geçti. Şâban 1074'te (Mart 1664) Papasoğlu, Muharrem 1075'te (Ağustos 1664) Kadı Abdülhalim, Muharrem 1076'da (Temmuz-Ağustos 1665) Şeyhülislâm Hüseyin Efendi, Rebülevvel 1079'da (Ağustos 1668) Hâfız Paşa, Rebülâhîr 1081'de (Ağustos-Eylül 1670) Hayreddin Paşa medreselerine ve Zilhicce 1081'de (Nisan 1671) Sahn-ı Semân medreselerinden birine müderris oldu. Muharrem 1083'te (Mayıs 1672) Beşiktaş Sinan Paşa, Safer 1085'te (Mayıs 1674) Gevherhan Sultan, Şâban 1086'da (Ekim-Kasım 1675) Hâkaniyye-i Vefâ medreselerine, Şevval 1089'da (Kasım-Aralık 1678) Süleymaniye Dârülhadisî'ne tayin edildi.

Daha sonra kadılık mesleğine geçerek Rebülâhîr 1091'de (Mayıs 1680) Halep kadılığına gönderildi. Receb 1092'de (Temmuz-Ağustos 1681) bu görevinden ayrıldı. Receb 1096'da (Haziran 1685) Kahire kadısı oldu ve bir buçuk yıl burada görev yaptı. Şevval 1099'da (Ağustos 1688) Edirne pâyesi ilâvesiyle Gemlik ve Bayındır kazaları kendisine arpalık verildi. Receb 1101'de (Nisan 1690) Mekke-i Mükerrreme pâyesini alarak ikinci defa Kahire kadılığına tayin edildi. Zilkade 1102'ye (Ağustos 1691) kadar burada bulundu ve mâzuliyet döneminde Uzuncaova Hasköyü Gümülcine kazası arpalık olarak verildi.

Şâban 1104'te (Nisan 1693) Anadolu kazaskeri, Şevval 1105'te (Haziran 1694) Rumeli kazaskeri oldu. 28 Şevval 1105'te (22 Haziran 1694) Ebûsâidzâde Feyzullah Efendi'nin yerine şeyhülislâmlık makamına getirildi. Şeyhülislâmlığı sırasında II. Ahmed vefat edip yerine II. Mustafa padişah olunca durumu sarsıldı. Yeni padişah, hocası Seyyid Feyzullah Efendi'yi Edirne'den İstanbul'a davet edince Feyzullah Efendi'nin şeyhülislâm olacağı ve kendisinin nüfuzunun kırılacağı korkusuna kapılan Sadrazam Sürmeli Ali Paşa, çeşitli bahaneler ileri sürerek Sâdık Mehmed Efendi'yi 4 Şâban 1106'da (20 Mart 1695) görevden aldirıp Rumeli Kazaskeri İmam Mehmed Efendi'yi şeyhülislâm tayin ettirdi (Râşid, II, 312-313).

Sâdık Mehmed Efendi, kısa süren bu ilk şeyhülislâmlığının ardından kendisine tahsis edilen arpalıklarıyla geçindi. Bafra, Midilli ve Kuşadası kazaları, ardından Midilli yerine İslimye kazası verildi. İslimye daha sonra İstanköy'e çevrildi. 1705'te burası Tatarpazarı kazası arpalığı ile değiştirildi. On iki yıl kadar Fındıklı'daki evinde uzlete çekilen Sâdık Efendi, yaşlılığını ileri sürüp mazeret bildirmesine rağmen 27 Şevval 1118'de (1 Şubat 1707) yetmiş sekiz yaşın-

da iken III. Ahmed tarafından ikinci defa şeyhülislâmlığa getirildi. Rebülevvel 1119'da (Haziran 1707) kendisine Manisa kazası arpalığı tahsis edildi. Yaşlılığı sebebiyle bu ikinci görevinde herhangi bir iş görmedi. III. Ahmed'in kızı Hatice Sultan'ın cenaze namazını yanlışlıkla bayram namazı gibi her tekbirde ellerini kaldırıp kırdırması bahane edilerek 2 Zilkade 1119'da (25 Ocak 1708) azledildi (a.g.e., III, 238). 8 Ramazan 1121 (11 Kasım 1709) tarihinde vefat etti (a.g.e., III, 307-308) ve Fındıklı Camii haziresine defnedildi. Osmanzâde Ahmed Tâib ölümüne, "Cennetü'l-me'vâ ola Sâdık Efendi'ye makam" (1121) mısraları tarih düşürmüştür. Bilgili, ilim adamlarıyla sohbetbe önem veren, tarikata meyilli bir âlim olup üç dilde şiir yazdığı belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, II, 313-315; Râşid, *Târîh*, II, 254, 312-313; III, 238, 307-308; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 77-78; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 495; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 488; IV/2, s. 457, 458; Danişmend, *Kronoloji*², V, 132, 135.

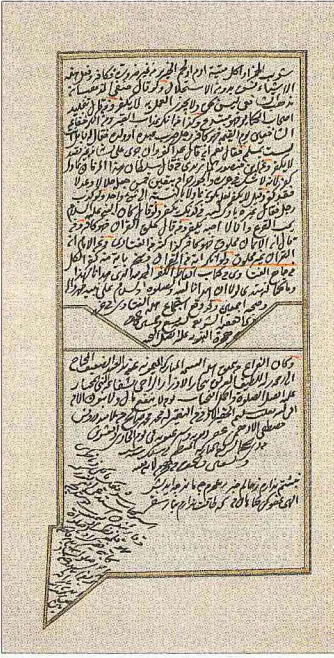
MEHMET İPŞİRLİ

SÂDİK MEHMED EFENDİ, Sakızı (ö. 1059/1649'dan sonra)

Osmanlı âlimi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Babasının adı Ali olup nisbesinden Sakız adasına doğduğu anlaşılmaktadır. *Şurretü'l-fetâvâ* adlı eserinde verdiği bilgiye göre Sakız Mahkemesi'nde kâtiplik (Furat, sy. 13 [2006], s. 136) ve Kütahya'da kadılık (Özen, III/5 [2005], s. 366) yaptı. Kendisine nisbet edilen *en-Nevâdirü'l-fukhiyye*'yi Kudüs kadılığı esnasında telif ettiği belirtilirse de mukaddimede yer alan ifadelerle göre bu eser isim benzerliği bulunan bir başka müellife aittir (aş.bk.). Sâdık Mehmed Efendi'nin vefat tarihi de kesin şekilde bilinmemekte, *Şurretü'l-fetâvâ*'yı yazdığı 1059 (1649) yılını bazı kaynaklar ölüm tarihi olarak vermektedir. Carl Brockelmann ile Bursalı Mehmed Tâhir ise vefat tarihini 1099 (1688) diye kaydeder. Ancak 1059'un eserin ferâğ tarihi ve 1099'un istinsah tarihi olduğu, bunların ölüm tarihleriyle karıştırıldığı anlaşılmaktadır (Furat, sy. 13 [2006], s. 135).

Şurretü'l-fetâvâ Hanefî fıkıh kitaplarından derlenen, fıkıh meselelerinin nakilleriyle birlikte aktarıldığı bir fetva mecmuasıdır. Müellif eserin mukaddimesinde gençlik yıllarından itibaren fıkıhla meşgul olduğunu, hâkimlere kolaylık sağlamak ve hal-

Sakızlı Sâdik Mehmed Efendi'nin *Surretü'l-fetâvâ* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1254)

SÂDİK MEHMED PAŞA (1808-1886)

Leh mültecisi, romancı,
Osmanlı paşası.

Ukrayna'da Berdiçev yakınlarındaki Helczyniec'de doğdu. Asıl ismi Mihal Çayka Çaykovski'dir. 1830'da Polonya'da Rus idaresine karşı çıkan ve kısa zamanda Ukrayna'ya yayılan ihtilâle genç bir teğmen olarak eniştesi Albay Karl Rozycki'nin yanında katıldı. Varşova'nın Ruslar'ın eline geçişine kadar savaştı ve sonunda Paris'e kaçmak zorunda kaldı. Buradan İtalya'ya geçip bir süre Roma'da bulundu (1840). 25 Ağustos 1841'de hayatının en önemli değişikliklerini yaşayacağı İstanbul'a gitti. Polonyalı büyük soylulardan olan ve ülkesini terketmek zorunda kalarak Fransa'da yaşayan Prens Adam Yeji Çartoriski'nin, yurdunu haritadan silen bölünmelere ve Rus işgaline karşı finanse ettiği ve örgütlediği muhalefetin Paris'ten sonraki en önemli ayağı olarak İstanbul düşünülmekteydi. Osmanlı başşehri ayrıca, 1830 ihtilâlinden sonraki yıllarda Türk topraklarına akan mültecilerin barınması ve korunması için önemli bir merkez gibi kullanılabilirdi. Parçalanmış Polonya'yı gayri resmî de olsa temsil edecek "ajanslar" önemli merkezlerde faaliyet göstermekteydi ve İstanbul'da da böyle bir ajansın açılması özellikle istenmekteydi. Nihayet prensin gayretleriyle ve Fransız korumacılığı altında böyle bir ajans 1841'de açıldı. Ajansın başkanlığını üstlenmek üzere İstanbul'a gelen Çayka Çaykovski, prensin adamı olmasından ötürü Rus ajanlarından saklanmak durumunda kaldı. Bu yüzden bir müddet kimliğini gizledi ve kendini, Paris Edebiyat Enstitüsü için Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde yaşayan Slav ahalinin tarihini ve etnik yapısını incelemek üzere gelmiş Fransız soylularından Kont Michel Çayka olarak tanıttı (Latka, s. 29-30). İstanbul'daki faaliyetlerini özellikle mültecilerin barınması ve korunmasının sağlanması amacıyla yöneltti ve bunlar için bir yerleşim biriminin kurulması imtiyazını elde etmek üzere girişimlerde bulundu. Bu konuda prensin nüfuzu kadar parasından da istifade etti. Neticede İstanbul uzaklarında Lazarist rahiplerine ait topraklardan bir kısmının satın alınmasını ve ileride Polonezköy diye adlandırılacak olan, ancak başlangıçta prensin adını taşıyan bir köyün (Adam-pol) kurulmasını gerçekleştirdi (3 Mart 1842). Buranın gelişmesinde hizmet etti

ka kaydalı olmak için "müftâ bih" meseleleri derleyerek fikh sistematığına göre düzenlediğini belirtir ve bu esere sahip olan kişinin fetva için başka bir kitaba muhtaç olmayacağını söyler. Eserde Molla Hüsrev, Kemalpaşazâde, Sâdi Çelebi, Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi, Ebüssüüd Efendi, Hâmid Efendi, Zekeriyâyâde Yahyâ Efendi, Hoca Sâdeddin Efendi, Bahâî Mehmed Efendi, Abdürrahim Efendi gibi Osmanlı şeyhülislâmlarının fetvalarına yer verilmekte; ayrıca Gelibolu müftüsü Şeyh Mahmud, Gelibolu müftüsü Şeyh Mehmed el-Buhârî, Kudüs müftüsü Hayreddin, Şam müftüsü Abdurrahman el-İmâdî, Gazze müftüsü Sâlih, Mısır müftüsü Nûreddin Ali b. Ali el-Makdisî ve Remle müftüsü Hayreddin er-Remlî gibi Anadolu dışındaki müftülere ait fetvalar da nakledilmektedir. Eserin sonraki fetva mecmualarına kaynaklık etmesi ve çok sayıda nüshasının günümüze ulaşması muteber bir kitap olduğunu göstermektedir (bazı yazma nüshaları için bk. İÜ Ktp., AY, nr. 111, 333, 5361; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 2762, 9033; Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 951; Esad Efendi, nr. 797, 798, Fâtih, nr. 2336, Lâleli, nr. 1254, Şehid Ali Paşa, nr. 1024, Yenicami, nr. 619-623; Nuruosmaniye Ktp., nr. 1960-1964; Râgıb Paşa Ktp., nr. 665; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 421; TSMK, III. Ahmed, nr. 832, Revan Köşkü, nr. 677; ayrıca bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 648; Tales, s. 68-69; Furat, sy. 13 [2006], s. 141).

Sâdik Mehmed Efendi'ye nisbet edilen ve Arapça bir mukaddimeden sonra Türk-

çe kaleme alınmış olan *Bedâiyü's-sukûk fi'l-vesâiki's-şer'iyye* adlı eser fikh ve fetva kitaplarına göre tertip edilmiş bir sak mecmuasıdır. Eserin girişinde müellifin babasının Mahmud Paşa Mahkemesi birinci kâtibi Şânizâde el-Hâc Mustafa b. Tarakçı Ahmed Dede b. Mirza olduğu bilgisi yer almaktadır. Nitekim kitap Yüsuf Ziyâeddin Efendi'ye ait *Câmiu envâri's-sukûk ve lâmiu'z-ziyâi li-zevi's-şükûk* adı verilen *Sakk-i Cedîd*'in kenarında *Sakk-i Şânizâde* adıyla basılmıştır (İstanbul 1284). Eserin sonunda yer alan Receb 1211'de (Ocak 1797) tamamlandığına dair kayıt da onun Sâdik Mehmed Efendi'ye ait olmadığını göstermektedir. Yine Sâdik Mehmed Efendi'ye nisbet edilen *en-Nevâdirü'l-fikhiyye fi mezhebi'l-e'immeti'l-Hanefiyye*'nin mukaddimede ki ifadelerden II. Mahmud döneminde yaşamış eski Kudüs kadısı Hafîzâde Mehmed Sâdik'ın eseri olduğu anlaşılmaktadır (yazma nüshası için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1037).

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, II, 1078; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 284; *Osmanlı Müellifleri*, I, 342; Brockelmann, *GAL*, II, 576; *Suppl.*, II, 648; M. Es'ad Tales, *el-Keşşâf 'an mahtûtâti hazâ'ini kütübi'l-evkâf*, Bağdad 1372/1953, s. 68-69; Kehmâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, IV, 316; X, 77; Ahmet Özel, *Hanefî Fikh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 136; Şükrü Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III/5, İstanbul 2005, s. 365-366; Ahmet Hamdi Furat, "Sakızlı Sâdik Mehmed b. Ali ve 'Surretü'l-Fetâvâ' Adlı Eseri", *İÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 13, İstanbul 2006, s. 133-145.

TAHSİN ÖZCAN